

Kusz Veronika

MTA BTK Zenetudományi Intézet

Dohnányi Ernő családi levelei.

Összeállította: Kelemen Éva

Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó –

MTA Zenetudományi Intézet, 2010.

332 p. Faksimilékkel, angol nyelvű bevezetővel és tartalmi összefoglalókkal,
CD-melléklettel.

ISBN 978 963 200 594 2

Hogy pontosan milyen összhangzattan példát kellett megoldania a tizenhét éves Dohnányi Ernőnek zeneakadémiai zeneszerzés-felvételijén, s a sikeres vizsga hatására hány lépcsőt ugrott át örömeiben;¹ miképp vélekedett Hans Koessler a tiszta kvint–szűk kvint párhuzamról,² a hegyi túráról, és miért ajánlotta – ezzel szemben – Eugen D’Albert a kerékpározást;³ hogy a Steinway vagy a Bösendorfer zongora jobb-e;⁴ s hogy hány éves Dohnányi, amikor először tapasztalja: ujjai nem járnak már olyan könnyen, mint amikor akár hetekig–hónapokig nem kellett a billentyűkhöz nyúlania⁵ – sok egyéb között ezekre a kérdésekre kapunk választ a Kelemen Éva közreadásában megjelent Dohnányi-levelekből. De olvashatunk még arról is, miféle macskazenét csaptak egy osztrák hegyi falu lakosai Dohnányi irányításával a 2. világháború befejezését követő zavaros és nélkülözéssel teli hónapok-

¹ Dohnányi Ernő levele édesapjához, Dohnányi Frigyeshez, 1894. szeptember 14. Kelemen Éva (összeáll.), *Dohnányi Ernő családi levelei* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó – MTA Zenetudományi Intézet, 2010) [a továbbiakban *Családi levelek*], 47–49.

² Dohnányi Ernő levele édesapjához, Dohnányi Frigyeshez, 1894. szeptember 21. *Családi levelek*, 49–50.

³ Dohnányi Ernő levele édesapjához, Dohnányi Frigyeshez, 1897. július 17. *Családi levelek*, 83–84.

⁴ Dohnányi levele húgához, Dohnányi Máriához, 1900. április 2. *Családi levelek*, 111–112.

⁵ Dohnányi levele húgához, Dohnányi Máriához, 1915. július 28. *Családi levelek*, 154–155.

ban;⁶ miért kövérek az argentin nők, s „gombócok” az argentin kutyák;⁷ hogy melyik amerikai egyetemen bámulták a zeneszerző–zongorista–karmester–tanár Dohnányi sokoldalúságát úgy, „mint borjú az újkaput”,⁸ s melyiken tört ki majdnem verekedés a hallgatók közt, hogy bejussanak mesterkurzusára.⁹ Csupa olyan apró momentum, amely közelebb hozza számunkra Dohnányi Ernő regénybe illő fordulatokban gazdag életének mindennapjait. Elsősorban éppen az efféle részletek miatt oly tanulságos Kelemen Éva munkája mindazok számára, akik érdeklődnek a 20. századi magyar zenetörténet e kiemelkedő figurája iránt. Hiszen – ahogy bevezetőjében a kötet összeállítója maga is írja – a levelek egy része, különösen a Dohnányi zeneszerzői vagy előadóművészi munkásságára vonatkozó, lényegesebb információkat tartalmazó írások (illetve azok részletei) már korábban is megjelentek itt-ott: részben maga Kelemen Éva közreadásában, részben másutt a Dohnányi-irodalomban, például Vázsonyi Bálint monográfiájában,¹⁰ majd pedig a 2002-ben alapított Dohnányi Archívum munkája nyomán megjelenő publikációkban. Ennek ellenére – vagy talán éppen ezért, hiszen a megismert levelek szinte „étvágyat” csináltak a többihez – talán nem volt még olyan, Dohnányival kapcsolatos publikáció, amelyet nagyobb várakozás övezett volna.

Kelemen Éva több mint két évtizede gondolja nagy odaadással az Országos Széchényi Könyvtár Dohnányi-hagyatékát. A gyűjtemény rendkívüli gazdagságáról és a kurátor értő figyelméről számos publikációja¹¹ mellett például a zeneszerző halálának 50. évfordulójára készült, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Színház- és Zeneműtárában bemutatott kiállításra is meggyőződhattünk, melyet szintén ő rendezett.¹² Kelemen Éva korábbi, terjedelmes levélválogatása a *Muzsika* hasábjain jelent meg 2002-ben, egy másik jubileum, Dohnányi születésének 125. évfordulója alkalmá-

⁶ Dohnányi levele hűgához, Dohnányi Máriához, 1945. november 12. *Családi levelek*, 167–170.

⁷ Dohnányi levele hűgához, Dohnányi Máriához, 1948. május 5–12. *Családi levelek*, 218–219.

⁸ Dohnányi levele hűgához, Dohnányi Máriához, 1948. december 25. *Családi levelek*, 225.

⁹ Dohnányi Ilona és Ernő levele Dohnányi Máriához, 1949. január 17. *Családi levelek*, 226–227.

¹⁰ Vázsonyi Bálint, *Dohnányi Ernő* (Budapest: Zeneműkiadó, 1971).

¹¹ Lásd pl. Kelemen Éva, „Az Országos Széchényi Könyvtár Dohnányi-gyűjteménye”, in *Dohnányi Évkönyv 2002*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 149–160; uő., „Dohnányi Ernőnek dedikált kották az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában”, in *Dohnányi Évkönyv 2005*, szerk. Gombos László, Sz. Farkas Márta (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2005), 33–62.

¹² A kiállításról lásd Kusz Veronika, „Dohnányi, évfordulók”, *Muzsika* 53/5 (2010. május), 26–27.

ból.¹³ Szerencsére nem kellett újabb kerek évfordulóra várni, hogy a Gondolat Kiadó, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete közös kiadványaként publikált, gusztusos külsejű kötetet a kezünkben tartsuk.

Kelemen Éva az OSZK Dohnányi-hagyatékának másfél ezer leveléből 195-öt választott a kötetbe, melyekhez a körültekintő mérlegelés eredményeképp 74 további dokumentumot társított a Zenetudományi Intézet Könyvtárában található Dohnányi-gyűjteményből, 17 levelet az egykori Dohnányi Archívum anyagából (amelyet ma a „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport gondoz), illetve hetet a British Library-ből. A közlemények száma így összesen 295-re rúg. Ezek zöme, 281 írás (legalább részben) Dohnányi tollából való, a maradék 14 pedig, melyet a közreadó függelékként közöl, a neki szóló küldeményekből ad ízelítőt.

A levelezőpartner az esetek nagy többségében a zeneszerző húga, az Ernőnél alig fiatalabb Mária, azaz Mici, akivel Dohnányi egész életében igen bensőséges kapcsolatban állt. Az írások magyar nyelvűek, Ernő szüleivel és húgával kizárólag így levelezett, bár – ahogy Kelemen Éva a bevezetőben fogalmaz – ebbe „gyakran keveredetek a pozsonyi »bürgerlich« hétköznapiak jellegzetes németes kifejezései”.¹⁴ A közreadó megállapítja, hogy a német szavak gyakorisága függ a feladó tartózkodási helyétől. Hozzátehetjük, hogy ezzel párhuzamosan az amerikai évekből származó levelekbe angol szavak szivárogtak, illetve hogy Dohnányi nyilván érzékelte és ki is használta a kétnyelvűség sajátos báját, például amikor sűrű idézőjelezés közben azt írja: „A »Wirtschaft« »gangban« van már, s »Essezeugre« van szükség”.¹⁵

A levelek kronologikus sorban, datálásukra, lelőhelyükre vonatkozó információkkal, gondosan adatolva, s angol nyelvű kivonattal ellátva szerepelnek a kötetben. Az értelmezésüket segítő jegyzetek Kelemen Éva saját bevallása szerint „elsősorban olyan érdeklődőknek kívánnak támpontul szolgálni, akik e kötet kézbevétele és elolvasása után kedvet éreznek ahhoz, hogy közelebbről is megismerkedjenek [...] a briliáns zongorajátékos és sikeres zeneszerzővel, a hegyeket oly nagyon kedvelő, jó kedélyű testvérrel, vagy az embert próbáló nehézségeket bölcsen szemlélő, élete végéig fárad-

¹³ Kelemen Éva, „Kedves Mici... Dohnányi Ernő kiadatlan leveleiből, 1944–1958 (1–4. rész)”, *Muzsika* 45/8–11 (2002. augusztus–november), 6–12, 20–25, 10–16, 10–16.

¹⁴ *Családi levelek*, 14.

¹⁵ Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1901. július 10. *Családi levelek*, 122.

hatatlanul [...] munkálkodó idős professzorral”.¹⁶ Megfogalmazása igen szerény, hiszen a jegyzetek elkészítését minden bizonynal tetemes kutatómunka előzte meg, így a szűkebb téma kutatói is nagy haszonnal böngészhetik őket.

Kelemen Éva a bevezetésében azt a reményét is kifejezi, hogy az eddig említettekén kívül egy további funkciót is betölt majd a gyűjtemény: „az elsődleges forrásokon alapuló komplex közlés mód, értelmezésektől, érzésetektől, felhangoktól mentes életrajzi áttekintésül is szolgálhat.”¹⁷ Erre valóban szükség van, hiszen sok Dohnányival kapcsolatos publikációra a mai napig jellemző az erős pozitív vagy negatív irányú elfogultság, nem beszélve arról, hogy a 2002-ben új lendületet kapott kutatás még nem tudott előállni a Vázsonyi Bálint-féle, apologetikus tárgyalásmódja és hiányos adatolása miatt erősen problematikus Dohnányi-könyvet felváltó szerzőmonográfiával.

Ennél is jobban hangsúlyoznám azt az egyedülálló érdemét a gyűjteménynek, hogy az írásokból végre mindenki számára „megszólalhat” Dohnányi hangja. Ez pedig az ő esetében rendkívüli dolog, hiszen ahogy zongoraművészként is kevés emléket hagyott az utókorra (a kötet persze ebből is ad egy kis ízelítőt a CD-mellékleten), úgy zeneművein kívül alig maradt fenn bármiféle írása. Szemben legtöbb kortársával ő nem szerette magyarázni műveit, kompozíciós stílusát, így aztán a kutatás kénytelen beérni egy-egy pármondatos műismertetéssel, néhány felületes interjúval, vagy az amerikai években kinkeservvel megtartott, zongorázással egybekötött felolvasások szövegével, ha Dohnányi esztétikájára kíváncsi. Ugyanígy tehernek érezte a mindennapi események rögzítését, egyszerűbben szólva: borzasztóan lusta levélíró volt. Ezt ő maga is beismerte; s hol talált rá kifogást, hol még azzal sem fárasztotta magát: „Valóságos scandalum – háborog önmagán egy apjának szóló levélben –, hogy mióta Amerikában vagyok, – s ennek már majdnem 5 hónapja – még nem írtam haza.”¹⁸ Micinek kevésbé elegánsan fogalmaz: „Kedves Miczi! – írja első berlini koncertjeiről – Én nagy rinocerosz vagyok, mert (már 2.-ik eset) 8 napig zsebembe hordok vagy 6 levelet. Ha papa véletlenül ki nem szid, mert nem írok, ki tudja, meddig maradtak volna azok ott.”¹⁹ A kötet 176. és 177. számú levele közt

¹⁶ *Családi levelek*, 16.

¹⁷ *Családi levelek*, 16.

¹⁸ Dohnányi Ernő levele édesapjához, Dohnányi Frigyeshez, 1901. március 18. *Családi levelek*, 117.

¹⁹ Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1897. október 21. *Családi levelek*, 89.

lévő időbeli szakadékot (előbbi 1923-as, utóbbi már 1942-es datálású) azonban nemcsak Dohnányi kényelmessége okozza, hanem hogy ebben a két évtizedben egy városban élt hűgával (Budapesten), így a levelezést minden bizonnyal gyakori személyes találkozások helyettesítették. Ezzel szemben igen jól dokumentáltak a zeneakadémiai és a pályakezdő évek, illetve az emigrációs időszak, különösen a Magyarország elhagyása és az Amerikában való letelepedés között eltelt, csaknem pontosan öt esztendő, 1944 ősztől 1949 őszéig.

Talán éppen ez utóbbiak, vagyis a háború és a „bolyongás” éveiből való levelek a legizgalmasabbak: „[...] félelem az élet megrontója!” – írja a zeneszerző egy alkalommal,²⁰ s ehhez tartja is magát. Nehéz megfogalmazni, mitől hatnak olyan üdítőnek a súlyos egzisztenciális nehézségek közepette írt, egyszerűen fogalmazott, fanyar humorban gazdag sorok. A különbség talán felesége és húga panasszal teli levelei mellett érezhető igazán, hiszen mindig Dohnányi volt az, aki családtagjait nyugtatni és vigasztalni igyekezett. „Kedves Mici, kérem ne tessék izgulni, semmi bajom nincs. Egyáltalán soha ne tessék éniattam izgulni; nem érdemes. Eleget izgul Icyke, szintén fölöslegesen” – írta egyszer,²¹ s hasonlókat nagyon gyakran. Mici azonban izgult és aggódott, rettegve féltette bátyját: attól tartott, hogy túlságosan sokat dolgozik, s hogy minden erőfeszítése ellenére sem jut tehetőségéhez méltó státushoz. Folyton méltánytalanságot sejtett, melynek orvoslására ki nem fogyott a javaslatokból – olykor szinte felbosszantva ezzel Dohnányit: „Itteni életünkről Icyke pontosan beszámol – írta a zeneszerző bő egy esztendővel amerikai letelepedésüket követően – s így nem volna mit írnom, ha nem akarnék bizonyos tévhiteket eloszlatni, melyek részben a levelek félremagyarázásából, részint az itteni egészen más mentalitásnak nemismeréséből erednek. Az itteni egyetemeket nem lehet a miénkeivel összehasonlítani. [...] Miután a rendelkezésre álló pénz különböző, néhol nagyon sok, máshol nagyon kevés, a tanárok fizetése nem lehet egyöntetű. A Harvard Egyetemen (Boston) mely alapítványos és egyike a legrégebbeknek, a legkisebb fizetés 1000 dollár havonta, míg nálunk a legnagyobb ami nekem van. Fizetés emelésről tehát szó sem lehet, erről tehát ne beszéljünk. [...] Hogy [Andrew Schulhofnak] a percenteket addig kell fizetnem, még akkor is, ha szerződésemmel vele lejárt, amíg ezt az állásomat bírom, az itten olyan világos, mint 2szer 2 négy. Nem szabad európai mentalitással gon-

²⁰ Dohnányi Ernő levele hűgához, Dohnányi Máriához, 1947. október 12. *Családi levelek*, 200.

²¹ Dohnányi Ernő levele hűgához, Dohnányi Máriához, 1955. július 3. *Családi levelek*, 248.

dolgodni, s nem szabad elfelejteni, hogy ez az állam pénzszerzésen alapszik, de ez a pénzszerzés ma époly nehéz, mint Európában.”²²

Mindez persze nem jelenti, hogy Dohnányi levelei olykor ne lehetnének megrendítőek – éppen kiegyensúlyozott, sőt derűs alaptónusuk miatt olyan megrázó egy-egy megjegyzés például a hadifogolytáborban meghalt Matyi fiára, vagy az elpusztult Bécsre vonatkozóan. Sajátosan megdöbbentő az a levélrészlet is, melyben a következő mondatok kerültek egymás mellé: „A múltkori támadásnál láttunk egy amerikai gépet lezuhanni – írja Gödöllőről 1944 júliusában –, mely ca. 200–300 méterre esett le tőlünk, és porrá égett, ugyanakkor egy másik gépről 7 ejtóernyős szállt le (pont felettünk volt a légi csata!) – A szimfónia első tételét tegnap fejeztem be. Nagyon szép! 18 percig tart, és mégsem hosszú.”²³ Dohnányi érzelmi mélypontra egyébként nem a politikai vádak és az azokból eredő akadályoztatása miatt jutott, hanem azért, mert a bürokratikus nehézségek, az anyagi problémák, illetve második felesége sértettsége miatt 1946–1947-ben nem sikerült a házasságot lezárni, s ezért új élettársával – leendő harmadik feleségével –, illetve az ő gyerekeivel sokáig egyetlen országba sem kaptak együtt beutazási engedélyt, márpedig együtt akartak maradni. Így kerültek végül Argentínába, de Dohnányi ezen a ponton már Dél-Amerikát sem bánta, s odáig jutott, hogy egyszer mélységes kiábrándultsággal írta: „megutálta” Európát.²⁴ Az 1946–1948-as levelek tekintélyes részében egyébként a testvérek arról tárgyalnak, miképp lehetne Dohnányi Magyarországon maradt könyveit, kottáit pénzzé tenni, illetve kijuttatni hozzájuk. Az ezzel kapcsolatos egyeztetések olyan kaotikus körülményeket festenek az olvasó elé, hogy csak csodálni tudja: egyáltalán megmaradt valami Dohnányi hagyatékából. „Kérdezi, hol van az op. 2, op. 3, op. 4. etc. etc.” – írja egy alkalommal a zeneszerző a húgának. „Ha ez a kérdés a kéziratokra vonatkozik, nem tudom” – szól a megdöbbentő válasz.²⁵ Ezeket és egyéb, meg nem válaszolt kérdéseket olvasva értékelhetjük igazán az OSZK gyűjteményét és persze e kiadványt is.

²² Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1951. május 18. *Családi levelek*, 242.

²³ Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1944. július 7. *Családi levelek*, 164.

²⁴ Dohnányi Ernő levele Szlabey Ernőnéhez, 1948. február 4. *Családi levelek*, 226.

²⁵ Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1958. december 13. után. *Családi levelek*, 262.

A kötetben való tájékozódást, illetve a további ismeretszerzést komplex mutatórendszer segíti. Kelemen Éva egyebek mellett közli a levelekben említett Dohnányi-művek jegyzékét, azonosítja az írásokban előforduló hangversenyeket (megkülönböztetve, hogy Dohnányi által adott vagy hallgatott hangversenyről van szó), illetve megadja a szövegekben felbukkanó egyéb kompozíciók, könyvek, kották listáját. A jegyzékek sora végül személy- és földrajzinév-mutatókkal egészül ki. A közreadó alaposágára jellemző, hogy a válogatásban számot ad néhány olyan, gyorsírással lejegyzett dokumentumról, melyeket ugyan nem sikerült megfejteni (mivel nem a széles körben elterjedt rendszerek egyikét, hanem Dohnányi Frigyes saját találmányát használják), de hozzátartoznak a folytonossághoz. Ami a folytonosságot illeti: a sorozat vége felé található az a közjegyző által hitelesített hivatalos meghívólevél, melyet Dohnányi írt annak érdekében, hogy Mici kilátogathasson hozzájuk, s több mint 15 év után újra láthassák egymást.²⁶ A dokumentumokból közvetve kiderül, hogy a találkozásra végül nem kerülhetett sor – ez még inkább beárnyékolja az utolsó leveleket. A legelső, gyermeki hangú levél (ehhez tartozik a kötet izgalmas címlapján is látható karikatúra) és a meghíúsult találkozást követő utolsó küldemények tehát óriási ívet járnak be, s ezt mostantól minden érdeklődő végigkövetheti – hála Kelemen Éva kiváló s valóban hiánypótló munkájának.

²⁶ Dohnányi Ernő levele húgához, Dohnányi Máriához, 1957. május 22. *Családi levelek*, 252.